

Frederik Ahlefeldt og hans instruks fra 1767

Af Jens Møllerup og Harald Th. Hansen

Ak, see, hvor tegner Marken vel
For Bonden, hele Verdens Trel!
Han leer, fordi
Hans Slaverie
Skal endes med sin Frugtbarhed
i Fred –.

skrev Ambrosius Stub i sit digt „Aria“ omkring 1740. Udtrykket „Verdens Trel“ var på den tid ikke misvisende. Få år forinden – i 1733 – var stavnsbåndet blevet indført for at holde fæstebonden ved den herregård, han tilhørte, og de følgende halvtreds år blev i mange henseender en mørk periode i de danske bønders historie.

Stavnsbåndet betød en styrkelse af godsejernes stilling på bøndernes bekostning, og det forstærkede en udvikling, der allerede havde været i gang i meget lang tid. Somme syntes dog, at stavnsbåndet ikke var tilstrækkeligt – en kreds af jyske godsejere gik endog så vidt, at de krævede indførelse af livegenskab, d. v. s., at fæstebønderne skulle opfattes som godsets ejendom på linie med andet inventar og besætning. Kravet blev dog bestemt afvist af kong Christian VI.

Selv om Holberg gennem sine komedier har udødeliggjort den tids fordrukne sjællandske bonde, og den senere oplysningstid har tegnet forholdet mellem herskab og bønder i mørke farver, er bil-

ledet trods alt ikke slet så enkelt. Eftertiden har heftet sig for meget ved de mørke sider.

I almindelighed var godsejerne vel ikke anderledes end andre mennesker – mange af dem omfattede deres bønder med interesse og stod ofte i et patriarkalsk forhold til dem. Et bevaret dokument fra 1767 på Borregården i Hennemved på Langeland giver anledning til omtale af en af disse godsejere.

Grev Frederik Ahlefeldt blev født den 29. december 1702 i København og overtog ved faderen, Carl Ahlefeldts død i 1722 grevskabet Langeland, der på det tidspunkt var prioriteret til op over skorstenen. Tre generationers misrøgt i forbindelse med krig og kvægstpe havde forvandlet godset til et fallitbo.

De langelandske bønders kår var på den tid stort set gode. Mange af de bevarede skifter viser både rigeligt indbo og en del sølv-tøj. I 1717 havde de klaget til kongen over, at grevskabets forvalter pålagde dem for meget hoveri og egenmægtig havde pålagt dem ekstraskatter.¹ Sagen gik til Højesteret, hvor bønderne så ganske vist tabte den, og deres prokurator måtte betale sagens omkostninger. Men forkuede kan man ikke kalde dem.

Frederik Ahlefeldt gik straks i gang med at genrejse grevskabets økonomi, og takket være hans dygtighed og medfødte økonomiske sans lykkedes opgaven fuldt ud. På godset var der tidligere, efter holstensk mønster, blevet oprettet 8 såkaldte mejerigårde, som fæstebønderne skulle gøre hovarbejde til i stedet for slottets lade-gård. Det var naturligvis en fordel for bønderne, der nu ikke fik så lang vej til deres arbejde for godset.

Under Frederik Ahlefeldts ledelse kom mejerigårdsystemet ind i faste rammer, og det blev ham en god indtægtskilde. Jævn-sides hermed sørgede han for at få de rette folk som forpagtere – folk, der ikke alene var i stand til at forøge grevskabets indtægter betydeligt, men også selv blev velstående. Der blev indført kløverbrug, og driften blev forbedret i en så høj grad, at den blev et for-bil-lede for hele øens landbrug. Ikke uden grund blev der ved hans

*General, grev Frederik Ahlefeldt
til Langeland (1702–73).*

død sagt, at „han havde gjort Langeland frugtbart ved visse Foranstaltninger, som andre saae og efterlignede til deres Fordel.“²

Allerede i 1731 var økonomien så god, at Frederik Ahlefeldt kunne købe Vestergård; i 1749 overtog han halvparten af Holmegård og Lykkesholm, og i 1755 kunne han erhverve den resterende halvdel. Allerede i 1753 havde han købt Strynø og Strynø Kalv, og i 1764 sluttede han sine godskøb med at erhverve sig Broløkke. Alle disse ejendomme blev i første omgang holdt uden for grevskabet; de var såkaldt *allodiale* besiddelser, d. v. s. gods, som ejeren har uindskrænket brugsret over, og som ikke var behæftet med de eventuelle forpligtelser, som grevskabet kunne have.

Frederik Ahlefeldt var en mand med stærke følelser, hidsig og egenrådig. Han var et barn af enevælden og følte sig som øens enevældige hersker. Men ikke som den fjerne fyrste, der aldrig kom i forbindelse med sine undersåtter. Hans syn på dem var udpræget patriarkalsk. Vel kunne han ikke kaldes nogen blid her-

re, men hans retsindighed og ærlighed afspejles dog klart i hans forhold til bønderne og til hans eget tjenerskab.

I 1765 oprettede han stamhuset Ahlefeldt til sin families „Conservation, Gavn og Bedste“,³ og to år senere udnævnte han sin fæstebonde og sognefoged i Søndebro, Mogens Johansen, til forvalter for stamhuset Ahlefeldt. Mogens Johansens slægt havde stået i Ahlefeldternes tjeneste siden århundredets begyndelse, og Frederik Ahlefeldt synes at have næret et virkeligt venskab for sin nye forvalter. Den instruks, der blev udfærdiget og overgivet Mogens Johansen ved hans ansættelse i 1767, fortæller imidlertid ikke kun om dennes pligter og rettigheder, men giver os også noget af mennesket Frederik Ahlefeldt. Den gengives her med en let moderniseret retskrivning.

Instruction

for Mogens Johansen, som jeg har antaget til Forvalter ved Mit nu paa Langeland og Stryhn-Ø ejede Allodial Gods, hvilket af Mig til et Stamhuus er oprettet under det Navn Ahlefeldt.

1.

Skal Mogens Johansen være Mig i denne sin Betjening huld og troe; Mit Bedste og Nytte med største Fliid og Nidkiærhed befordre, og Min Skade af yderste Formue hindre og afværge; I besynderlighed af alle Kræfter sig derhen bestræbe, at Mit Stamhuses Rettigheder og Herligheder bliver uforkrænkede eller i mindste Maade præjudiceret; Og i Fald han sligt skulle erfare og opdage, maa Forvalteren straks anmelde det for Mig, om jeg er nærværende; Eller i Min Fraværelse, ved en tilforladelig Relation og derover indhente Mine Ordre.

Naar for længe det: de flere der
 veltene i den der der der
 veltely, som det kan der der
 og der der der der

14.
 Naar der der der der
 Contracter, der der der der
 af der der der der
 og der der der der
 det der der der der
 kan der der der der
 finder. I det der der der der
 Land, og der der der der
 30. April 1767.

J. G. 31. der der der der

Sidste side af Frederik Ahlefeldts instruks fra 1767.

2.

Naar noget ved Retten skulde behandles, som maatte vedkomme
 de under Stamhuset sorterende Underdanere, maa han se derhen,
 at vedkommende sker lige og Ret; Og naar jeg er paa Landet, maa
 ingen Sag anlægges ved Tingene, førend Min Ordre derom er ind-
 hentet. Men kan Forvalteren forlige og mægle nogen Sag imel-
 lem Godsets Underdanere, er det ham tilladt, naar han behandler
 det efter Billighed og Samvittighed, og for Mig kan være ansvar-
 lig.

3.

Naar nogen af Godsets Underdanere forseer sig eller ikke handler efter Lov og Forordning eller hans Fæstebrevs Formæling, saa maa Forvalteren ikke ermangle med Anfordringer, Formaning og Trusler at straffe deres Fejl for at forekomme Ulemper; eller at forvolde dem Udgifter; Dette er Min Sande Interesse; Da Mine Underdaners Conservation og Opkomst maa være Forvalterens fornemteste Øjemed, saa maa han fraholde sig fra alt det som kan regnes til Privat Interesse; Og derimod ved alle Lejligheder have et vaagent Øje paa Bondens Conduite og Huusholdning, i besynderlighed hos dem, hvis Formue ikkuns er maa-delig, saa at der gives nøje agt paa hvorledes de behandler deres Avlings-Bedrift, og hvorledes de holder deres paaboende Gaarde og Besætning vedlige; samt informerer sig om de ikke bortlejer, mageskifter eller fravender noget af deres i Fæste havende Gaardens med Rette tilliggende; værende sig Jord, Underskov, Tørvemose eller Højbjergning, hvoraf aldeles intet maa afhændes; Skulle Forvalteren opdage sligt, maa en slæt Huusholder straks efter Loven behandles.

4.

Bønderne maa til ingen Ægter tages eller bruges, uden dem, som behøves til Min Tjeneste; Mens til particulaire Tjeneste bliver forbuden, hvorfor Forvalteren skal holde Bog derover, saa at det kan oplyses, om nogen Klage derover skulle indkomme.

5.

Forvalteren oppebærer af alle Mit Stamhuuses Underdaner de Kongl. Contributioner, Ordinære eller Extraordinære, i Penge eller Korn, og i de rette Tider, Landgilde og Jordebogspenge,

samt Budpenge; efter den Jordebog som han ved Tiltrædelsen af Mig leveres, indtil jeg skulde finde for godt en Ny at lade indrette; formedels de Forandringer, jeg maatte finde for godt at foranstalte, som skulle tjene ham til Efterbevarelse. Ikke mindre opbærer han alle andre Reverser (*afgifter*) som Folk og familieskatter. Indkomster af Græspenge, Lejemaalsbøder, Sigte og Sagefaldspenge, og desligest som Brug har været. Mens Forpagtnings, Fæste eller Skov og Oldpenge leveres til min particulier Casse, naar jeg er tilstede. For de Oppebørseler Forvalteren i saa Maade betroes, haver han her først at meddele enhver nøjagtig Beviser og Qvittering. Dernæst maa han registrere, at alle Indtægter vedbørlig og i den determinerede Tiid vorder inddrevne, og ikke fra en Tiid til den Anden bliver forflyttet; hvorved ikkuns de betalende vorder sat i Forlegenhed, naar deres Udgifter er for meget (?) (*ulæseligt*), som medfører Herskabet Skade og Bondens endelige Ruin. For Indtægt og Udgift aflægger Forvalteren til hver Aars 1 Maj vedbørlig Regnskab; hvorudi ingen Ting maa forbigaaes, som til Indtægt bør beregnes, og ingen Udgift anføres uden Approbation af Mig; da kan quartaliter (*kvartalsvis*) han forelægge mig Udgifts-Regninger til approbation, som han nødvendigt haver maattet gøre, forud Udgifts-Ordren kunde indhævtes. Hver 2de Maaneder skal Mig tilstilles en Ordentlig Casse Extract, paa det jeg kan se Beholdningen. Alle Bønder maa tilholdes at skaffe sig vedbørlige Qvitterings-Bøger; Og ved Slutningen af hver Regnskabsaar, maa der udi gøres Liquidation med Bonden, saa at han tydelig kan vide, hvad han i den henseende skylder.

6.

Ifald ved uformodentlig hændelse nogle af Intraderne (*statens indtægter*) ikke straks kunde indkomme i Cassen, saa maa Forvalteren forestille Mig det og forvente Min Resolution, paa det

hans Regnskab ikke bliver opholdt; hvilket ellers naar det er indleveret i Rette Tider, skal blive revideret, Mangels-Posterne Forvalteren til Erklæring tilstillet, og naar de er besvaret, skal Mit Decision (*afgørelse*) ham fordeligst Meddeles og naar Rigtighed derfor er givet vil jeg give ham en formelig Qvittance.

7.

De til H. K. M. Casse hørende Oppebørelser betaler Forvalteren, præcise quartaliter, efter Forordningerne til Grevskabets Forvalter, som derfor meddeler ham vedbørlige og Nøjagtige Qvitteringer, der maa følge hans Regnskab.

8.

For Fæste Bevis Protocollering i den dertil indrettede Protocoll maa han have vedbørlig Omsorg, og at Fæste Reverser imod Fæstebrevene omvexles; Over Magt paaliggende Correspondance jeg selv eller han paa Mine Vegne fører, maa ligeledes føres Protocoll, og Originalbreve nummereres og forevises.

9.

Forvalteren haver hvert Aar at indkalde for sig alle de paa Godset constituerede Umyndiges Værger; derover forfatte et Register, hvorudi deres Navne og Alder tilføres, som de Værger for; hvor stor Kapitalerne, og hvor de er udsat; saa maa han og tilholde Værgen aarlig at aflægge disse Værgemaals Regnskab. Det unge Mandskab maa Forvalteren have nøje Henseende med at samholdes ved Godset; Skulle nogen snige sig ud af Landet, maa der strax lysés efter dem af Prædike Stolen og paa lovlig Maade forfølges.

10.

Ved Landgilde Kornets Oppebørsel at maa observere, at der leveres sund og got Korn efter det Maal, som sædvanlig haver været; og ved Udmaalingen omgaaes saa billig som endelig, at ingen bliver fornærmet, dog saaledes at han ved Udmaalingen kan svare til Maalet. Men skulde Kornet blive liggende om Sommeren, saa bliver hannem Svindingen paa Tro og love og efter billighed gotgjort; saa bør han og ved at lade Kornet flittigt skyde, saa det vedbørligt conserveret og naar behøves harpes. Naar Magazin-korn udskibes, forunder jeg ham at oppebære 1 Sk. paa Tønden hos Bonden, paa det han ved Aflevering kan staa Maal; Men derimod maa han heller ikke maale anderledes end efter Forordningens tilhold, hvad Fragtpengene betræffer, naar Kornet til Magazinerne henføres, saa bliver det for ham med Grevskabets Forvalter at afgøre.

11.

Naar en Bonde dør af Godset, saa maa Forvalteren strax besørge hvad efter Loven og Forordninger ved dødsfald bør iagttages, og siden behandle Stervboet (*dødsboet*), som en Ærlig og Retsindig Skifteforvalter velegner og anstaa, som han for Gud og Øvrigheden kan bekendt være; i besynderlighed maa derfor sees, at Enker og Faderløse ikke til Upligt medhandles; saa og at Gaardens Besætning er forsvarlig og efter Loven bliver beoagtet (*iagttaget*), og de dødsfald paa Godset forretter han ligeledes Skifterne efter Lovens bydende, og deler alle ting paa bedste Maade.

12.

Udgifterne, som aarlig for Tiende, Equivalentter (*lignende afgifter*) samt Offerpenge bør betales, besørger Forvalteren som sæd-

vanlig og fører samme til Udgift. Hvad andre forekommende Ting Betræffer, som udi denne Instruction ikke er benævnt, derudi retter han sig efter Lov og Forordninger, hvorved alle Tider Min og Godsets sande Interesse maa være hans Øjemed, naar han som en tro Tjener vil anses.

13.

For saadanne huustro Tjeneste skal Forvalteren Mogens Johansen til Aarlig Subsistance (*underhold*) nyde følgende Beneficia; Udi Aarlig Løn et hundrede Rigsdaler, som han sig i hans Regnskab fører til Udgift; derhos beholder han sin iboende Gaard i Søndebroe til Beboelse, samt til at koste og befordre sig her paa Landet, og hvad han ellers til sin Forvalters Tjenestes tarv udkræver; fri for alle paagaende Afgifter være sig Kongelige Ordinaire Skatter, eller til Jordebogen, hvorom jeg meddeler ham aarlig en Ordre til Grevskabets Forvalter. Mens Extraordinaire og Personnelle Paabud svarer Forvalteren som sædvanlig af sig og sine Børn og Folk. Saa nyder han og som Skiftes-Forvalter ved Stamhuuset alle de lovlige Sportler (*embedets tilfældige indtægter*), som brugelige og forsvarlig kan eragtes; Af de fæstende nyder han af 1. 2. 3. og 4. Tdr. Hartkorn, for Fæstebrevene at expedere af hver Tønde Hartkorn 1 Rdl. Fra 4. til 6. Tdr. Hartkorn inclusive betales 4 Rdl. og over 6 Tdr. Hartkorn ingen Tiid mere end 5 Rdl., naar der findes 4 Skæpper Hartkorn over de specificerede, betales samme som en hel tønne. For et Huus som for 20 Rdl. bortfæstes nyder han 1 Rdl; er Fæstet mindre, faar han 4 Mrk., og hvor ingen Fæste betales, faar Forvalteren heller ingen Fogedpenge, som ej heller nogen Tider af ham maa oppebæres, førend Fæstebrev er expederet; Og flere Fogedpenge maa hverken fordres eller tages. Paa Stryhn-Ø oppebærer Forvalteren af de Fæstende i Fogedpenge for hver Tønde Hartkorn 2 Rdl og af hver helt Huus 4 Mrk. Foged-Skæppen betræffende, saa skal dermed saaledes for-

holdes, at hver Gaard, som effektive er 4 tønder Hartkorn og derover, yder til Forvalteren Aarligt 1 Skæppe Byg, og den som er af mindre Hartkorn indtil 1 tønde inclusive, en skæppe Havre. Men paa Stryhn maa han oppebære af hvert Sted, enten det er 2 eller 3 td. Hartkorn 1 Skp. Byg. Endelig forbeholder jeg mig denne Instruction i fornøden fald at forandre, forbude eller fratage ligesom Omstændighederne det udkræver. Men saa længe det ikke sker, haver Forvalteren i alle Maader at holde sig samme efterrettelig som det en ærekær Forvalter egner og velanstaar.

14.

Naar Forvalteren expederer Forpagtnings Contracter, forundes ham en Douceur af Forpagteren; Naar ham paaskriver Pagte, nyder han efter Forordningen; Men om det er et Friheds Pas betales ham en à to Rigsdaler, som jeg det for billig finder. Dette til Bekræftelse under Min Haand og Grevelige Zignet.

Tranekær Slott, d. 30. April 1767

F. G. v. Ahlefeldt.⁴

Taget i sin helhed kan ovenstående instruks virke ret uoverskuelig for en nutidig læser – det kan være klogt at nøjes med at fæste opmærksomheden ved nogle af dens paragraffer. Den årvågne og økonomiske godsejer røber sig i § 1, 5, 6 og 7, hvor forvalteren først indskærpes omhu og påpasselighed i sit embede og derefter får pålagt at føre et omhyggeligt regnskab over de forskellige indtægter og udgifter. Enkelte af de i § 6 nævnte kvitteringsbøger er endnu bevaret på langelandske gårde, de er alle ført med en beundringsværdig omhu. Det fremgår også tydeligt, at selv om Frederik Ahlefeldt til tider har været borte fra Langeland, har han ingeniunde mistet overblikket over grevskabets administration,

idet han hver 2. måned skulle have en oversigt over kassebeholdningen og ved regnskabsårets afslutning skulle have forelagt det færdige regnskab.

Men nok så interessant er Ahlefeldts ordre i § 2 og § 3, at forvalteren skal sørge for, at bønderne behandles retfærdigt, og at deres „Conservation og Opkomst“ skal være hans fornemste kald. Der lyser et varmt sind frem af disse sætninger, et ønske om at gøre det godt for de undergivne. En skifteforvalter bør kunne stå til regnskab for sine gerninger overfor både Gud og øvrigheden, og han bør lægge vægt på, at der sker enker og faderløse deres ret (§ 11). – Der er tænkt på en stor del af livets forhold i Ahlefeldts instruks.

Men det bør ikke skjules, at Frederik Ahlefeldt var en sammensat personlighed, hvis karakter også røbede alvorlige skyggesider. Hans tidligere omtalte hidsighed kunne til tider slå over i den rene brutalitet. Et eksempel herpå har man, da han under en jagt på en krybskytte, der havde dristet sig til at jage på grevskabets grund, skød direkte på manden. Synderen blev ramt, men kun lettere såret. Denne afstraffelse var ikke tilstrækkelig efter Ahlefeldts mening. Krybskytten blev stillet for retten og efter domfældelsen brændemærket i panden.⁵

Frederik Ahlefeldts død svarede på sin vis godt til hans liv. I foråret 1773 udbrød der en koppeepidemi i Tranekær by. Greven, der ikke selv havde haft sygdommen, ønskede at kunne fortsætte med sin ugentlige kirkegang i Tranekær kirke uden fare for at blive smittet.

Han lod derfor anlægge en privat allé fra slottet hen til kirken, og der blev udstedt forbud imod at andre end greven og hans familie færdedes der. Ligeledes blev det Tranekærs indbyggere forbudt at komme i kirken, sålænge sygdommen rasede, kun de omliggende landsbyers beboere fik lov til at deltage i gudstjenesterne. Det nyttede dog intet. En dag, greven spadserede i sin alle, fik han øje på et lille barn, der legede inde på en mark. Børneven,

som han var, kunne han ikke lade være med at gå hen til barnet og kæle for det. Et par dage efter viste det sig, at han var blevet smittet, og den 18. April 1773 døde Frederik Ahlefeldt.

Hans allé med de gamle lindetræer findes endnu i Tranekær og har været medvirkende til at bevare mindet om ham op til vor tid.

Noter

1. Lütken: Langelands Historie, s. 384
2. Lütken: Langelands Historie, s. 384
3. Lütken: Langelands Historie, s. 282
4. Originaldokument på Borregården i Hennemved
5. F. Ahlefeldt Laurvig: Generalen, s. 18.

Fotografier: Per Berg.